

OFICIAL VS. NEOFICIAL ÎN DENUMIRILE UNOR PLANTE DIN ZONA CHIOARULUI

ROXANA PAȘCA

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,
Centrul Universitar Nord Baia Mare, România

Official vs. unofficial in the names of certain plants in the region of Chioar

Abstract: The present paper aims to investigate 50 phytonyms from the region of Chioar, Romania, and it provides an analysis regarding the differences between scientific names, literary/common names and folk names, using Coșeriu's theory of linguistic variation as a theoretical framework. The study focuses on folk names of plants, examining their lexical mechanisms of construction and their cultural and linguistic motivation.

Keywords: phytonyms, scientific denominations, literary/common names, folk names of plants.

1. Introducere

Otto Jespersen (1933) numește omul „animal clasificator”, care, pe baza observării diferențelor dintre lucruri (plante, în cazul nostru), le clasifică și le numește în conformitate cu tradiția, respectiv cu norma lingvistică a comunității din care face parte. În prezenta lucrare, ne propunem să investigăm fitonimele din zona Chioarului din perspectiva diferențelor existente între denumirea *științifică*, denumirea *literară / comună* și denumirea *popular-regională*, având ca punct de plecare teoria coșeriană a variației lingvistice. Interesul nostru se îndreaptă cu predilecție înspre denominația populară, analizând, pe de o parte, mecanismele lexicale de construcție a numelor de plante avute în vedere, iar, pe de altă parte, motivarea lingvistică și culturală a acestora.

Corpus-ul, alcătuit din 50 de fitonime, a fost constituit în perioada decembrie 2014 – mai 2015, în urma unor anchete sociolingvistice de teren, realizate de autoare. Aria geografică cercetată este zona Chioarului, situată în sud-vestul județului Maramureș, ținutul fiind delimitat în vest de râul Someș, în est de dealurile Șatra și Pietriș, care separă depresiunea Băii Mari de Țara Lăpușului, la nord de lanțul munților Oaș, Gutâi și Țibleș, iar la sud, de platforma someșeană.

2. Teoria coșeriană a variației lingvistice

Coșeriu (1992–1993: 57–58) face distincție între arhitectura sincronică a limbii (*limba istorică*) și structura limbii (*limba funcțională*) pe baza varietăților organizate

pe trei variabile: geografice, socioculturale și stilistice / expresive. Astfel, în limba istorică¹ există trei mari tipuri de varietăți: în spațiu, între straturile socioculturale ale comunității și varietate între scopurile expresive, determinate de elemente extralingvistice, independente de locutor. Pentru primele două tipuri de varietăți, Coșeriu preia terminologia propusă de Flydal², *sintopic / diatopic* („fără diferențe în spațiu”, respectiv „cu diferențe în spațiu”) și *sinstratic / diastratic* („fără diferențe între straturile socioculturale” / „cu diferențe între straturile socioculturale”), propunând pentru al treilea nivel termenii *sinfazic* și *diafazic*, de la grecescul *fasis*, care înseamnă „expresie”.

Dacă limba istorică este caracterizată de varietate și variabilitate (diatopică, diastratică și diafazică), limba funcțională reprezintă ceea ce Saussure înțelegea prin *langue*, fiind definită prin omogenitate (sintopică, sinstratică și sinfazică). Pornind de la variațiile limbii istorice, ne propunem analiza celor 50 de fitonime în vederea identificării trăsăturilor nomenclaturii botanice românești³.

2.1. Variația diastratică a fitonimelor

Variația diastratică face referire la diferențierea dintre straturile socioculturale ale comunității lingvistice. Pornind de la acest tip de variație lingvistică pe verticală, am structurat fitonimele pe trei nivele constituite în jurul categoriilor socioculturale care utilizează aceste denominații: denumirea *științifică* (în limba latină, aparținând limbajului științific, utilizat de specialiștii în botanică), denumirea *literară / comună* (cunoscută de toți vorbitorii limbii române, indiferent de statutul socioprofesional) și denumirea *popular-regională* (cunoscută într-o regiune delimitată geografic, dar utilizată numai de bătrâni).

Denumirea științifică	Denumirea literară / comună	Denumirea popular-regională din zona Chioarului
Alliaria petiolata L.	usturoița	aișor
Anemone nemorosa L.	anemonă	brebenel alb / floarea-Paștilor
Arctium lappa	brusture	capul-călugărului
Aristolochia clematitis L.	mărul-lupului	coaietele-popii
Atropa belladonna L.	beladonă	iarba-lupului / mătrăgună-iarbă-mare
Calendula officinalis L.	gălbenele	bărzoji
Capsella bursa-pastoris L.	traista-ciobanului	paștile-cailor / iarbă-de-friguri
Centaurea Cyanus L.	albăstrele	tătăișe / buruiană mierie
Chelidonium majus L.	rostopască	buruiană-de-mije
Chrysanthemum indicum L.	crizantemă	crijenci / floare-de-morți

¹ Limba istorică este definită, în accepțiunea coșeriană, ca fiind „o limbă ce s-a dezvoltat în istorie, cu o sumă de tradiții comune, și care se recunoaște ca limbă de către proprii ei vorbitori și, de obicei, de vorbitorii altor limbi [...] deci, limbile ca: limba franceză, limba engleză” (Coșeriu 1992–1993: 58).

² Flydal preia ca model terminologia lui Saussure (sincronie / diacronie).

³ În acest sens, vezi și Felecan 2014: 61-63.

Denumirea științifică	Denumirea literară / comună	Denumirea popular-regională din zona Chioarului
<i>Colchicum autumnale</i> L.	brândușă-de-toamnă	ceapa-ciorii
<i>Convallaria majalis</i> L.	lăcrămioară	suflețai
<i>Dahlia cultorum</i> L.	dalie	gheorghină
<i>Eryngium campestre</i> L.	scaiul vânăt	scai muced / scaiul-dracului
<i>Galium verum</i> L.	sânziene	tămâiță / floarea-Sfântului Ion / închegătoare
<i>Gazania splendens</i> G.	gazania	floare-de-amiază
<i>Gentiana Asclepiadea</i> L.	gențiană	lumânărica-pământului / gălbânare
<i>Gladiolus gandavensis</i> L.	gladiolă	cocărdău / cepe
<i>Helianthus annuus</i> L.	floarea-soarelui	ruje
<i>Hyacinthus orientalis</i> L.	zambila	furculiță
<i>Hyoscyamus niger</i> L.	măselariță	bolundariță
<i>Hypericum perforatum</i> L.	sunătoare	barba-lupului / amăreală
<i>Iris florentina</i> L.	iris	stânjel / stânjel
<i>Jasminum officinale</i> L.	iasomie	călin
<i>Lamium purpureum</i> L.	mierea-ursului	pizda-țișăncii / sugél / buruiană-de-ceas rău
<i>Leucojum vernum</i> L.	ghioce bogat	lușcă / lușcuță
<i>Lilium candidum</i> L.	crin	lilion
<i>Lonicera caprifolium</i> L.	caprifoi	catrafoi/ palma-Maicii Domnului / palma-lui Iisus
<i>Malva sylvestris</i> L.	nalbă	cașul-popii
<i>Melissa officinalis</i> L.	roiniță	lămâiță
<i>Narcissus poeticus</i> L.	narcisă	cocorăță
<i>Paeonia officinalis</i> L.	bujor	rujă plină / ruji-din-Paști-până-n-Rusalii/ smăoae
<i>Pelargonium zonale</i> L.	mușcată	pilargonă-de-fereastă
<i>Petunia hybrida</i> L.	petunie	tolceruț
<i>Plantago major</i>	pătăgină	minciună / limba-boului
<i>Primula vulgaris</i> L.	primulă	anglici
<i>Rhinanthus crista-galli</i> L.	creasta-cocoșului	moțuri
<i>Rosa canina</i> L.	măceș	căcădăr / rug
<i>Rosa centifolia</i> L.	trandafir	rug / spin agățător
<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	rozmarin	sanhiu
<i>Salix alba</i> L.	salcie	mățuci
<i>Symphytum officinale</i> L.	tătăneasă	iarba-l' tatin / clopoței ¹
<i>Syringa vulgaris</i> L.	lilic	mălin
<i>Tagetes erecta</i> L.	crăiță	buzduji
<i>Taraxacum officinale</i> L.	păpădie	lăptucă / floarea-găinii
<i>Valeriana officinalis</i> L.	valeriană	iarba-mățului
<i>Viola odorata</i> L.	toporaș	călțunaș / viorea

Denumirea științifică	Denumirea literară / comună	Denumirea popular-regională din zona Chioarului
<i>Viola tricolor</i> L.	trei-frați-pătați / panseluțe	panseluțe / gușa-găinii
<i>Zinnia elegans</i> L.	cârciumăreasă	domnișoare / flori domnești

¹ Unele denumiri populare-regionale sunt utilizate numai cu forma de plural: *anglici, bârzoji, buzduji, cepe, clopoței, crijenci, domnișoare, flori domnești, mâtuci, moțuri, suflețai* sau *tătăișe*.

2.1.1. Denumirea științifică (*nomen scientificum*)

Cunoașterea și limbajul sunt interdependente, întrucât, prin limbaj, cunoașterea se comunică, „ele au, în reprezentare, aceeași origine și același principiu de funcționare, se sprijină reciproc, se completează și se critică fără încetare. În forma lor cea mai generală, a cunoaște și a vorbi consistă mai întâi în a analiza caracterul simultan al reprezentării, a-i distinge elementele, a stabili relațiile care le combină, succesiunile posibile după care pot fi derulate: spiritul vorbește și cunoaște printr-o aceeași mișcare” (Foucault 2008: 152). Pornind de la cele două tipuri de cunoaștere – empirică și științifică –, Milică (2010) diferențiază între *modele denominative naive* și *modele savante*, subliniind mișcarea de influență a acestora: „în istoria culturii umane, modelele denominative naive (populare) preced modelele denominative savante (științifice), pe care, fără îndoială, le-au determinat. Influența exercitată de modelele empirice asupra modelelor științifice devine din ce în ce mai slabă pe măsură ce modelele științifice capătă autonomie și devin surse ce influențează modelele populare” (*Ibidem*).

Nomenclatura botanică științifică este legată de numele naturalistului suedez Carl von Linné, care introduce taxonomia binominală⁴, primul termen desemnând genul, al doilea (epitetul specific) specia, iar după acestea apare prescurtarea numelui denominatorului⁵. Ordinea naturii este redată în numire prin respectarea următoarelor principii: caracterul binar al denotației unei plante; identificarea printr-un singur termen latinesc a unităților superioare speciei (gen, familie); utilizarea unui substantiv pentru numele genului și a unui adjectiv pentru specie; lungimea denumirii speciei sau a unei subunități trebuie să fie de maxim 12 litere (*nomina sesquipedia*), existând însă și excepții (vezi Váczy *et al.* 1999: 54).

Linné respinge denumirile hibride, pe cele cu sonorități asemănătoare, dar și denumiriile după nume de sfinți sau după nume de oameni celebri, cu excepția poezilor, a fețelor regale și a botaniștilor (vezi Milică 2014: 320). Astfel, genul este denumit printr-un substantiv care desemnează:

a) *Toponime* – intens întrebuințate în nomenclatura științifică, numele genului fiind atribuit după locul în care a fost descoperită planta sau după zonele în care a fost

⁴ Vezi *Systema naturae* (1735), *Phylosofia botanica* (1751) sau *Species plantarum* (1753).

⁵ „Dacă unei specii i se schimbă valoarea, fiind ridicată la nivel de gen sau coborâtă la varietate, primul autor care a descris taxonul respectiv se trece în paranteză, iar în afara parantezei se trece autorul care a făcut noua combinație. De exemplu, cireșul, *Cerasus avium* (L.) Moench, a fost denumit inițial de Linné, *Prunus avium*” (Săvulescu 2010: 8).

aclimatizată: *Colchicum autumnale* (denumire dată după așezarea antică de pe țărmul estic al Mării Negre, Colchis, unde aceste plante creșteau în abundență); *Paeonia officinalis* (regiune care cuprindea valea râului Axius și teritoriile înconjurătoare (nordul Greciei și al Macedoniei și vestul Bulgariei de azi); *Valeriana officinalis* (după numele unei regiuni antice din Panonia, de unde era importată planta).

b) *Personaje mitologice: Atropa belladonna* – Atropos era una dintre cele trei zeițe (Parce) ale destinului. În mitologia greacă, Atropos (moartea) era cea care tăia firul vieții oamenilor (vezi Mușat 2006 s.v.); *Hyacinthus orientalis* – în mitologia greacă, Hyacinthos era un tânăr de o frumusețe răpitoare, fiul regelui spartan Amiclas. La moartea acestuia, din sângele preafrumosului tânăr a răsărit o floare, zambila, căreia Apollo i-a dat numele prietenului drag dispărut (*Ibidem*); *Iris florentina* – reprezentată ca tânără fecioară cu aripi de aur, Iris este slujitoarea personală a zeiței Hera și curiera specială a acesteia și a lui Zeus, din ordinul căruia căra apă din Styx cu ulciorul, adormindu-i cu această apă pe sperjuri. Ca simbol personificat al curcubeului, era considerată mesageră între zei și oameni; *Narcissus poeticus* – tânăr de o frumusețe deosebită, Narcis era fiul fluviului Cefis și al nimfei Liliope. A respins dragostea nimfei Echo, fiind pedepsit de Afrodita ca, văzându-și chipul oglindit în apă, să se îndrăgostească de propria imagine. După moarte, tot tânjind după chipul său, a fost schimbat în floarea care-i poartă numele și care este consacrată zeilor infernali.

c) *Numele unor botaniști, regi sau scriitori* (denumiri comemorative): *Dahlia cultorum* (Anders Dahl, botanist suedez); *Gazania splendens* (genul a fost descris pentru prima dată de botanistul german Joseph Gaertner, în al doilea volum al operei *De Fructibus et Seminibus Plantarum* în 1791. El a numit genul după Theodorus Gaza, traducătorul operelor lui Theophrastus); *Gentiana Asclepiadea* (Gentius, rege al Iliriei care a cunoscut calitățile plantei și a folosit-o); *Zinnia elegans* (plantă denumită după botanistul german J. G. Zinn).

d) *Caracteristici ale plantei* (denumiri descriptive): *Galium verum* (din grecescul *gala* „lapte”, planta fiind utilizată pentru a închea laptele în procesul de fabricație a brânzeturilor); *Hyoscyamus niger* (plantă denumită după alcaloidul tropanic pe care îl conține, numit hiosciamină); *Primula veris* (lat. *primulus*, -a, -um „prim, la început”, datorită faptului că aceste plante apar la începutul primăverii); *Rosmarinus officinalis* (lat. *ros* „rouă” și lat. *marinus* „mare”, întrucât romanii credeau că picăturile de rouă marină ar conferi plantei parfumul caracteristic); *Viola odorata*; *Viola tricolor*.

Milică (2010) identifică printre trăsăturile denumirilor științifice *arbitraritatea* – desemnarea se face în acord cu o schemă de numire (nomenclatura binară) și cu o schemă de clasificare (taxonomie); *specificitatea* – fiecare domeniu de cercetare științifică are necesități denominative specifice; *precizia* – un termen științific va sugera cât mai clar posibil proprietățile conceptului sau lucrului pe care îl reprezintă; *stabilitatea* – un termen științific nu poate fi schimbat nici sub aspectul formei, nici sub aspectul conținutului; *economia și eufonia* – numele nu trebuie să depășească 12 litere și se dorește evitarea denominațiilor „disgrațioase”.

2.1.2. Denumirea literară / comună a plantelor

Prin sintagma *denumire literară / comună* a plantelor, înțelegem corespondența denominației științifice din limba latină în limba istorică, respectiv acele fitonime cunoscute de toți vorbitorii limbii române, indiferent de statutul socioprofesional sau de aria geografică din care provin.

Nu considerăm aceste denumiri ca fiind nomenclatură științifică națională⁶, întrucât nu îndeplinesc criteriile unui proces denominativ științific: principiul necesității denumirii românești (*nomen necessarium*), principiul unicității denumirii românești (*nomen unicum*), principiul uninominalității denumirilor genurilor (*nomen genericum univverbum*), principiul binominalității denumirii speciei (*nomen specificum biverbum*) și principiul persistenței semnificației numelui complementar (*nomen epitheton persistente*) latinesc al speciei (vezi Negru 2010: 89–90).

Bejan (1991: 31–35) identifică două straturi în structura lexicului botanic românesc: *stratul primar*, cuprinzând cuvintele al căror sens (fundamental) se referă numai la lucrul denumit, și *stratul secundar*, care înglobează toate denumirile create de români prin diverse procedee, subliniind diferențele existente între o denominație populară și una cultă (ceea ce noi desemnăm drept *denumire literară / comună*). Numele populare românești ale plantelor se opun numelor culte, oficiale, literare ale acestora, cele din urmă fiind:

- a) moștenite din limba traco-dacilor: *brusture*, *leurdă*;
- b) moștenite din latină: *nalbă*;
- c) împrumutate din limbile cu care româna a intrat în contact direct sau indirect (vezi Bejan 1991: 36):
  - bulgară: măceș (*mečeška šipka*)⁷;
  - franceză: begonie (fr. *bégonia*), crizantemă (fr. *chrysanthème*), dalie (fr. *dahlia*);
  - germană: mușcată (*muskat*, în parte prin intermediul mag. *muskáta*);
  - gracă: crin (*κρίνον*, în parte prin intermediul sl. *krinü*);
  - neogreacă: garoafă (*γαράφαλον*), iasomie (*γιασεμί*), păpădie (*παπαδιά* „nevastă de preot ortodox”), trandafir (*τριαντάφυλλο*);
  - slavă: breabăn (*bebrinü* „castoreum”, de la *bebrü* „castor”), bujor (*božurü*), tătăneasă (*tatinu* „de hoți”);
  - turcă: liliac (*leylak*), zambilă (*zumbul*);
  - ucraineană: rostopască (*rostopast*).

Nu considerăm denumirile literare / comune ale plantelor ca fiind denominații științifice, deși o parte din ele provin de la numele științifice, prin calchierea acestora

⁶ Vezi Negru (2010: 88), care vorbește despre o nomenclatură botanică internațională (în limba latină), o nomenclatură botanică națională (în limba română) și o nomenclatură botanică populară.

⁷ Conform DER (2002: 480) termenul are o origine îndoielnică, existând posibilitatea de a proveni din bg. *mečeška* (*šipka*). Arbustul se numește în bg. *diva šipka* „trandafir sălbatic”. Alte explicații sunt insuficiente: de la *mărăciniș* (Crețu 345); din sb. *mekuša* „măr sau pară moale” (Cihac, II, 180).

din urmă în limba română. Totuși, în cazul numelor literare / comune, vorbim despre un procedeu de numire de natură cărturărească, întrucât acestea au migrat din limbajul tehnic în limbajul comun, nefiind utilizate numai de specialiștii din domeniul botanic, ci de toți vorbitorii limbii: „o bună parte din aceste nume a pătruns, prin mijlocirea cărților de botanică, de medicină populară, de farmacie și a păturilor mai instruite din mediul rural (învățători, preoți, țărani cu știință de carte), în popor. După această difuzare verticală, ele au fost răspândite orizontal (de la o colectivitate la alta), ceea ce, după părerea noastră, nu le dă statut de nume populare” (Bejan 1991: 169).

Pentru a ilustra calchiera denumirilor literare / comune ale plantelor, am organizat corpusul pornind de la clasificarea calcurilor lingvistice după Hristea (*apud* Bejan 1991: 171–179):

– calcuri ale numelor genurilor: anemonă (*Anemone nemorosa*); floarea-soarelui (*Helianthus* < gr. *helios* „soare” și gr. *anthos* „floare”); gențiană (*Gentiana Asclepiadea*); iris (*Iris florentina*); petunie (*Petunia hybrida*); primulă (< *Primula veris* < lat. *primulus*, -a, -um „prim, la început”); rozmarin (*Rosmarinus officinalis*).

– calcuri ale numelor speciilor: beladonă⁸ (*Atropa belladonna*); caprifoi (*Lonicera caprifolium* < lat. *capra*, -ae „capră” și lat. *folium*, -ii „frunză”); creasta-cocoșului (*Rhinanthus crista-galli* < lat. *crista*, -ae „creastă” și lat. *gallus*, -i „cocoș”); traista-ciobanului (*Capsella bursa-pastoris* < lat. *bursa*, -ae „pungă” și lat. *pastor*, -is „cioban”).

2.1.3. Denumirea popular-regională a plantelor

Prin denumiri popular-regionale a plantelor înțelegem acele formațiuni denominative create de poporul român de-a lungul timpului, utilizate într-o anumită regiune a țării. Dacă denumirile științifice sunt însoțite de numele celui care a numit / descoperit planta, evidențiată fiind creativitatea individuală / precisă, denumirile populare stau sub semnul anonimului și al colectivității, întrucât în categoria creatorilor de nume populare intră țărani, aflați într-un permanent contact cu lumea vegetală, dar și intelectualii din mediul rural – preoții și dascălii. Au fost denumite acele plante care au intrat în sfera de interes a țăranului simplu fie prin utilitatea lor, fie prin aspectul lor plăcut.

Procesul denominativ popular stă sub semnul empiricului, realizându-se, deci, în acord cu trăsăturile observabile ale plantelor. Vorbim despre o *numire a vizibilului*, mediată de simțurile umane, care permit stabilirea unor sisteme de identități și de diferențieri între plante:

– vâzul – structurează procesul denominativ pe 4 variabile (elementele componente ale plantei): rădăcină (*ceapa-ciorii*, *cepe*); tulpină (*domnișoare* / *flori domnești*⁹; *mătrăgună-iarbă-mare*; *spin*; *stânjenei*); flori – după formă (*călțunaș*; *călugărei*; *clopoței*;

⁸ Denumirea acestei specii apare pentru prima dată în 1558 în comentariile herboristului Matthiolus și face referire la utilizarea în Antichitate și Evul Mediu a sucului plantei de către doamnele aristocrate pentru dilatarea pupilelor și înroșirea obrazilor, în scopul înfrumusețării (vezi Stănescu (ed.) 2014: 34).

⁹ Având tulpina înaltă și foarte dreaptă, aceste flori sunt considerate a fi elegante (precum niște domnișoare).

*furculiță; gușa-găinii; lumânărica-pământului; mătuci*¹⁰; *moțuri; palma-lui Iisus; palma-Maicii Domnului; pizda-figăncii; rujă plină; tolceruț*) și după culoare (*breaben alb; buruiiană mierie*¹¹; *scai muced; suflețai*¹²; *violete*); frunze (*capul-călugărului; minciună*).

– gustul: *sugél* (dacă inflorescența este ruptă, aceasta va secreta o substanță dulce); *amăreală*.

– mirosul: *aîșor; lămâiță; tămâiță*.

Legătura permanentă a omului cu natura a facilitat posibilitatea individului de a observa mecanismele de funcționare a acesteia. În configurarea denumirilor populare ale plantelor sunt interconectați factorii lingvistici și cei extralingvistici, fitonimele devenind ilustratori ai culturii omului din popor, astfel că plantele sunt numite după:

– proprietățile medicinale: *buruiiană-de-ceas rău*¹³; *buruiiana-de-mije*¹⁴; *căcădăr*¹⁵; *iarbă-de-friguri; gălbânare*¹⁶;

– întrebuițări casnice: *închegătoare*¹⁷ (vezi lat. *galium*);

– perioada de apariție, maturizare sau înflorire, cu subclasele: momente ale zilei: *floare-de-amiază*; sărbători: *floarea-Paștilor; floarea-Sfântului Ion; palma-Maicii Domnului*¹⁸; *ruji-din-Paști-până-n-Rusalii*. Această ultimă subclasă cuprinde denumiri care au la bază embleme creștine, divizate în două categorii, întrucât „în viziunea dătorilor de nume, lumea vegetală este despărțită în două arii vaste, cea a plantelor benefice, înzestrate, în chip real sau imaginar, cu atribute pozitive, și cea a plantelor malefice, posesoare ale unor atribute negative autentice sau închipuite” (Milică 2014).

Pe lângă dimensiunea empirică, denumirile populare de plante sunt caracterizate și de lipsa preciziei, întrucât același semnificativ trimite la semnificații diferiți, distincția realizându-se prin desinența de plural: *rujă* cu pluralul *ruji* (bujor) și *rujă* cu pluralul *ruje* (florarea-soarelui).

Variabilitatea denominativă este dată de existența unor serii sinonimice în

¹⁰ „Inflorescențe ale unor arbori sau arbuști, formate din flori foarte mici unisexuate, înșirate de-a lungul unui ax și care atârnă ca un ciucure” (DEX 2009 s.v.), fiind acoperite de puf, precum puui de pisică.

¹¹ mieriu, -ie, adj. Albastru (cp. cu albastru, dim. d. alb): „ochi căprîi [!], negri și mîerii” (Rebr. 2, 168) (DEX 2009 s.v.).

¹² Această denumire este atribuită plantei datorită culorii albe a inflorescențelor, culoare care semnifică puritatea în cultura populară.

¹³ Planta este folosită în medicina populară contra „ceasului rău” (epilepsie).

¹⁴ mijel, -ei, s. m. Tumoare mică, rotundă, nedureroasă, care apare pe piele din cauza unei hipertrofii a papilelor, neg. (DEX 2009 s.v.); substanța galbenă secretată de plantă este utilizată în traterea negilor.

¹⁵ DLR (2007 s.v.) consideră termenul ca având etimologie necunoscută, totuși „pare a fi apropiat, prin etimologie populară, de verbul a căca”, fapt justificat și de utilizarea medicinală a fructelor împotriva constipației.

¹⁶ Gălbinare, gălbînări, s.f. 1. (Med.; pop.) Icter (DEX 2009 s.v.); planta este utilizată în traterea icterului.

¹⁷ Planta era utilizată pentru închegarea laptelui.

¹⁸ Planta înflorește în luna august, în perioada în care creștinii o sărbătoresc pe Sfânta Maria.

vocabularul botanic popular, serii sinonimice care se substituie chiar în interiorul aceluiași graiul, nu doar la nivelul marcroregiunilor / subdialectelor (vezi *infra* 2.2.): *barba-lupului* / *amăreală* (*sunătoare*); *cocardău* / *cepe* (*gladiole*); *iarba-l' tatin* / *clopoței* (*tătăneasă*); *minciună* / *limba-boului* (*pătlăgină*); *pizda-țiğăncii* / *sugél* / *buruiiană-de-ceas rău* (*mirea ursului*); *rujă plină* / *ruji-din-Paști-până-n-Rusalii* / *smăoaie* (*bujori*); *scai muced* / *scaiul-dracului* (*scai vânat*); *tămâiță* / *floarea-Sfântului Ion* (*sânziene*).

Milică (2010) vorbește despre o caracteristică importantă a acestui model naiv – *denominația vagă*, care reliefează limitările în a cunoaște, prin simțuri, diferențele esențiale între realitățile botanice. Această trăsătură este observabilă în cazul denumirilor compuse din care fac parte termeni etnobotanici generici (vezi Chivu 2013), precum *buruiiană*, *floare*, *iarbă*, cărora li se adaugă diverși determinanți: *buruiiană de mije*, *floarea-Paștilor*, *floarea-Sfântului Ion*, *floare-de-amiază*, *floare-de-morți*, *flori domnești*, *iarba-l' tatin*, *iarba-mâțului*. Bejan (1991: 41) observă că aceste denominații populare respectă structura nomenclaturii științifice, întrucât primul termen reprezintă morfemul identificator al genului, în vreme ce al doilea este epitetul specific (*specia*).

Instabilitatea este o altă trăsătură a denominațiilor populare, întrucât acestea se pierd în succesiunea generațiilor, pe de o parte din cauza degradării legăturii dintre om și natură, iar pe de alta, ca urmare a progresului în știință, deoarece acesta „nu este o mișcare interioară istoriei, ci rezultatul unui raport fundamental al spațiului și al limbajului” (Foucault 2006: 184). În vederea realizării acestui studiu, am aplicat un chestionar pe categorii diferite de vârstă, iar rezultatele confirmă teoria pierderii treptate a denumirilor populare. Astfel, indivizii cu vârsta cuprinsă între 45 și 80 de ani cunosc și utilizează denominațiile populare, cei cu vârsta cuprinsă între 30 și 45 de ani au auzit de aceste denumiri, dar nu pot să stabilească legătura între semnificat și semnificat, iar tinerii cu vârsta între 14 și 29 de ani nu cunosc decât denumirile literare / comune ale plantelor. Orice schimbare în societate, în moravuri, aduce modificări și în limbă, iar „tocmai în acest nod al reprezentării cuvintelor și spațiului (cuvintele reprezentând spațiul reprezentării și reprezentându-se la rândul lor în timp) se formează, tăcut, destinul popoarelor” (Foucault 2006: 184). Spre deosebire de trecut, când omul era obligat să cunoască natura în mijlocul căreia trăia, pentru că îi era necesară în alimentație sau medicină, azi, odată cu progresul tehnologic, se înregistrează un regres al denominațiilor populare.

Din punct de vedere structural, formațiile derivative ocupă un loc însemnat în lexicul botanic popular românesc, derivarea cu sufixe fiind cel mai eficient procedeu lexical-formativ. Domeniile-bază ale fitonimelor derivate evidențiază „dimensiunea antropologică a lexicului etnobotanic” (Milică 2014: 327):

- plante: *aișor* (< ai¹⁹ + suf. – șor); *lămâiță* (< lămâie + suf. – iță); *lușcuță* (< lușcă²⁰ + suf. – uță); *panseluță* (< pansea + suf. – uță);

¹⁹ Regionalism cu sensul „usturoi”.

²⁰ Conform DEX (2009 s.v.), lúșcă, s.f. – 1. (bot.) Floare de primăvară, asemănătoare cu ghiocelul (*Leucojum vernum*).

- animale: *mățuci* (măță²¹ + suf. – uci);
- obiecte: *călțunaș* (< călțun²² + suf. – aș); *clopoței* (< clopot + suf. – ței); *furculiță* (< furcă + suf. – iță); *lumânărica* (-pământului) (< lumânare + suf. – ică); *tămâiță* (< tămâie + suf. – iță); *tolceruț* (< tolcer²³ + suf. – uț).
- persoane: *călugărel* (< călugăr + suf. – el);
- acțiuni: *închegătoare* (< a închea + suf. – oare); *sugêl* (< a suga + suf. – el);
- atribute: *bolundariță* (< bolând²⁴ + suf. – ariță); *gălbânare* (< galben + suf. – are);
- altele: *stânjanel* (< stânjene²⁵ + suf. – el); *suflețâl* (< suflet + suf. – țâl);

Compunerea este un procedeu intens utilizat în formarea denominațiilor populare ale plantelor, însă se face remarcată o discrepanță între frecvența realizărilor lexicale dezvoltate prin coordonare sau juxtapunere, în raport cu cele dezvoltate prin subordonare:

- juxtapunere: *mătrăgună-iarbă-mare*;
- subordonare:
  - al doilea termen este un substantiv în cazul acuzativ: *buruiană-de-ceas rău*; *buruiană-de-mije*; *floare-de-amiază*; *floare-de-morți*; *iarbă-de-friguri*; *pilargonă-de-fereastră*; *ruji-din-Paști-până-n-Rusalii*;
  - al doilea termen este un substantiv în cazul genitiv: *barba-lupului*; *capul-călugărului*; *cașul-popii*; *ceapa-ciorii*; *coaiete-popii*; *floarea-găinii*; *floarea-Paștilor*; *floarea-Sfântului Ion*; *gușa-găinii*; *iarba-l' tatin*; *iarba-lupului*; *iarba-mățului*; *limba-boului*; *lumânărica-pământului*; *palma-lui Iisus*; *palma-Maicii Domnului*; *paștile-cailor*; *pizda-țigăncii*; *scaiul-dracului*;
  - al doilea termen este un adjectiv: *breaben alb*; *buruiană mierie*; *flori domnești*; *rujă plină*; *scai muced*; *spin agățător*.

2.2. Variația diatopică a fitonimelor

Variația diatopică reprezintă diferențierile lexicale existente între diverse zone geografice. Pentru a ilustra acest tip de variație lingvistică am comparat fitonimele populare-regionale din zona Chioarului cu omoloagele lor din Oltenia și Moldova, în pofida faptului că acestea din urmă sunt macroregiuni și vorbim, deci, de subdialecte, în vreme ce Chioarul este o microregiune, raportându-ne în acest caz la grai.

²¹ Măță, mățe, s.f. 1. Pistică (DEX 2009 s.v.).

²² Călțun, călțuni, s. m. (Înv. și pop.) Încălțăminte de sărbătoare (asemănătoare cu cizmele); ciorap de lână; din ngr. *kalstóni* (după încălța) (DEX 2009 s.v.).

²³ Tolcer, tolcere, s. n. (Reg.) Pâlnie; din magh. *tölcser* (DEX 2009 s.v.).

²⁴ bolând < mag. *bolond* „nebu” (DER 2002 s.v.).

²⁵ Stânjene, stânjene, s. m. Unitate de măsură pentru lungime, folosită înaintea introducerii sistemului metric, care a variat, după epocă și regiune, de la 1,96 m la 2,23 m; lungime sau cantitate de material corespunzătoare acestei unități de măsură; din bg. *stă(n)žen* (DEX 2009 s.v.).

Denumirea populară din zona Chioarului	Denumirea populară a plantelor în Oltenia	Denumirea populară a plantelor în Moldova
anglică	cizma-cucului	ciuboțica-cucului
barba-lupului / amăreală	lăptuca-iepurilor	pojarniță
bârzoji	coconițe	filimică
bolundariță	nebuneală / sunătoare	măselariță
breaben alb / floarea-Paștilor	dediței	-
buruiana-de-mijei	rostopast	crucea-voinicului
buzduji	-	boate / belfe
capul-călugarului	scaiul-oii	brustur
catrafoi/ palma-Maicii Domnului / palma-lui Iisus	frunza-caprei	caprifoi
călțunaș / viorea	viorea	toporași
călugărel	floarea-sângeorgiului	brebenel
căcădăr / rug	trandafir sălbatic	căcăzdăr / scochin
ceapa-ciorii	-	crinu mâții
coaiele-popii	fasolea-ciorii	fasolea-dracului / curcubețică
cocardău / cepe	gladioale / străntoare	gladioli
cocorâță	coprine	carnacadele
crijenci / floare-de-morți	crezentină	dumitriță
domnișoare / flori domnești	cătănuțe	crâșmărese
furculiță	zambilă	zambila
iarba-l' tatin / clopoței	barba-tatei / boracioc	ploșnițoasă
iarba-lupului / mătrăgună-iarbă-mare	papalău / doamnă mare	mătrăgună mare
iarba-mățului	gușa-porumbului	odolean
lămâiță	stupelniță / voioșniță-de-albini	urzică sălbatică / alămâiță
lăptucă / floarea-găinii	buhă / cicoare	curu-găinii
lilion	zumbac	crin
lumânărica-pământului / gălbânare	-	ințură rândunie
lușcă / lușcuță	ghiocei mari	-
mălin	-	iorgovană / liliac nemțesc
mățuci	salcie	răchită
mincină / limba-boului	pătlăgină lată	limba oii
paștile-cailor / iarba-de-friguri	-	traista-ciobanului
pilargonă	brustan	colacec
pizda-țigăncii / sugél / buruiană-de-ceas rău	urzică roșie	mierea-ursului
rujă plină / ruji-din-Paști-până-n-Rusalii/ smăoaie	bujor roșu	-
ruji / spin agățător	trandafiri tăfălogi	ghidum

stânjen / stânjene	spetează	stânjene
suflețai	mărgărit	clopoței
tămâiță / floarea-Sfântului Ion / închegătoare	-	drăgaică
tătăișe / buruiană mnerie	măturică	albăstrele
tolceruț	peognie	petunie

2.3. Variația diafazică a fitonimelor

Variația diafazică face referire la „diferențierea între tipurile de modalitate expresivă, în funcție de circumstanțele constante ale vorbirii (vorbitor, ascultător, situație sau ocazie, subiect)” (DȘL 2005 s.v.). Variația expresivă a nomenclaturii botanice se face remarcată pe două nivele: pe de o parte, la nivelul discursului, prin alegerea pe care o operează locutorul între denumirea științifică a plantei și cea populară, conturându-se două tipuri de limbaj (limbajul științific și limbajul popular), iar pe de altă parte, la nivelul lexical al denumirilor populare, prin procedeele stilistice de construcție a acestora.

Dimensiunea descriptivă a fitonimelor cunoaște atât realizări directe (*aișor, amăreală, bolundariță, lămâiță, lăptucă, tămâiță*), cât și indirecte. Metafora reprezintă unul dintre procedeele stilistice indirecte dominante ale lexicului botanic popular, întrucât „într-o reprezentare, spiritul poate să se atașeze și să atașeze un semn verbal la un element component, la o circumstanță care-l însoțește, la un alt lucru, absent, care este asemănător și revine din cauza lui în memorie” (Condillac, *apud* Faucault 2006: 186).

Cele 4 variabile în funcție de care sunt numite plantele (rădăcină, tulpină, flori, fructe) sunt prezentate prin analogii evidente. Astfel, denominatorul simplu, din popor, a putut descrie forme complexe pornind de la asemănarea lor cu trupul uman, cu animale, ființe mitologice sau obiecte, toate acestea servind ca arhetipuri pentru forme. Este adusă în prim-plan creativitatea denominatorului popular, înțelegând termenul *creativitate* în accepție coșeriană, fiind, deci, „o productivitate care comportă două sensuri: productivitate în raport cu obiectele produse și productivitate în raport cu procedeele de producere corespondente” (Coșeriu 2009: 318).

Printre procedeele stilistice de realizare a denomițiilor populare identificate în cadrul corpusului analizat, amintim:

– *metafora* – analizată inițial prin raportare la comparație, spre deosebire de care a renunțat la adverbele care mediau analogia, este „o figură semantică prin intermediul căreia se prezintă ca echivalenți doi termeni distincți, realizându-se între aceștia un transfer de trăsături semantice; în anumite structuri sintactice [...] se ajunge la substituirea termenului metaforizat prin cel metaforic” (DȘL 2005 s.v.).

a) termenul metaforizat este planta (reprezentată în noua denomiție prin termeni generici – *floare* sau *iarbă*), iar termenul metaforic este un animal / parte a corpului animalelor: *barba-lupului, floarea-găinii, gușa-găinii, iarba-lupului, iarba-mățului, limba-boului, mățuci*.

b) termenul metaforic face trimitere la ființe umane / embleme ale mitologiei creștine: *călugărei, domnișoare, floarea-Sfântului Ion, scaiul-dracului, tătăișe*.

c) termenul metaforic este parte a corpului uman, inclusiv organe genitale: *capul-călugărului*, *coaiele popii*, *palma-lui Iisus*, *palma-Maicii Domnului*, *pizda-țigăncii*.

d) termenul metaforic face trimitere la obiecte: *furculiță*, *tolceruș*.

e) termenul metaforic face trimitere la noțiuni abstracte: *minciună*²⁶, *suflețai*.

– *sinecdoca* – parte pentru întreg – denumirea unei părți a plantei este utilizată pentru a o desemna ca întreg: *cepe*, *lăptucă*, *spin*.

3. Concluzii

3.4. Limba istorică este caracterizată de varietate și variabilitate, trăsături observabile și la nivelul fitonimelor, care variază din punct de vedere diatopic (în funcție de diversele regiuni ale țării), distratic (stabilindu-se diferențierea între denumirea științifică, cea literară / comună și denumirea popular-regională) și diafazic (la nivelul discursului și la nivelul lexical al fitonimelor).

3.5. Între denominațiile științifice și cele populare ale plantelor se exercită o influență reciprocă: într-o primă etapă, modelele naive le-au determinat pe cele științifice, care devin, la rândul lor, surse de influență pentru nomenclatura populară, prin calchieri, răspândindu-se întâi pe verticală, iar apoi pe orizontală, de la o comunitate la alta.

3.6. Pe lângă nivelul științific al limbii, reprezentat de denumirile plantelor în limba latină, cunoscute la nivel internațional, și nivelul popular-regional, care cuprinde acele fitonime create și utilizate într-o anumită regiune geografică a țării, am identificat un nivel intermediar, denumirile comune / literare, reprezentând acele fitonime cunoscute de toți vorbitorii limbii române, indiferent de statutul social sau de zona geografică de rezidență.

3.7. Fiind caracterizate de empirism, denumirile popular-regionale ale plantelor reflectă legătura directă și afectivă a omului cu natura, fapt vizibil în utilizarea numeroaselor sufixe diminutive care nu fac trimitere neapărat la dimensiunea plantei. Latura antropologică a fitonimelor populare este evidențiată prin varietatea domeniilor (strict legate de mediul familiar denominatorului) care stau la baza formării lor.

Bibliografie

- Bejan, Dumitru. 1991. *Nume românești de plante*. Cluj-Napoca: Dacia.
- Bidu-Vrânceanu, Angela, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan. 2005. *Dicționar de științe ale limbii* (DȘL). București: Editura Nemira.
- Borza, Alexandru. 1968. *Dicționar etnobotanic cuprinzând denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România*. București: Editura Academiei.
- Chivu, Gheorghe. 2013. *Nume de plante în texte vechi românești. În Numele și numirea. Actele*

²⁶ Nervurile frunzei sunt proeminente, iar dacă rupi frunza pe orizontală, acestea rămân suspendate. Numărul nervurilor rămase în urma rupturii corespunde numărului minciunilor pe care individul le-a spus în ziua respectivă.

- conferinței internaționale de onomastică, Ediția a II-a: Onomastica din spațiul public actual, Oliviu Felecan (ed.), 1000–1015. Cluj-Napoca: Editura Mega, Editura Argonaut.
- Ciorănescu, Alexandru. 2005. *Dicționarul etimologic al limbii române*. București: Saeculum.
- Coșeriu, Eugen. 1992–1993. *Prelegeri și conferințe*, supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară”, T. XXXIII, Seria A, Lingvistică, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași.
- Coșeriu, Eugen. 2009. *Omul și limbajul său*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*. 2009. București: Univers Enciclopedic Gold.
- Dicționarul limbii române (DLR)*. 1965. București: Editura Academiei.
- Felecan, Daiana. 2014. *Pragmatica numelui și a numirii neconvenționale: de la paradigme teoretice la practici discursive*. Cluj-Napoca: Editura Mega, Editura Argonaut.
- Foucault, Michel. 2008. *Cuvintele și lucrurile*. București: RAO.
- Gledhill, David. 2002. *The Names of Plants*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Milică, Ioan. 2010. Modele naive și modele savante în reprezentarea lingvistică a realității: denumirile de plante. *Limba română* 11–12, anul XX, 2010.
- Milică, Ioan. 2014. Imaginarul creștin în denumirile populare românești de plante. *Limba română* 4, anul XXIV, 2014.
- Mușat, Radu. 2006. *Nume proprii, nume comune: dicționar de antonomază*. Iași: Polirom.
- Negru, Andrei. 2010. Principiile și modalitățile de unificare și standardizare a nomenclaturii botanice românești. *Akademios*, nr. 1.
- Stănescu, Ursula (ed.), Monica Hancianu, Oana Cioancă, Anca Miron. 2014. *Plante medicinale de la A la Z*. București: Polirom.
- Stearn, William. 1983. *Botanical Latin*. Londra: David and Charles.
- Váczy, Kálmán, Aurel Ardelean, Katalin Bartók. 1999. *Carl Linné (1707–1778). Viață, operă, destăinuiri*. Cluj-Napoca: Editura Risoprint.